

UOT 338.48
JEL Q26

HACIYEV B.Q.
*Əmək və Sosial Problemlər üzrə
Elmi-Tədqiqat və Tədris Mərkəzinin dissertantı*

AZƏRBAYCANDA EKOTURİZMIN PROBLEMLƏRİ VƏ İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ

Xülasə

Məqalədə, ölkəmizdə ekoturizmin inkişaf perspektivləri və bu sahədə mövcud olan problemlər araşdırılmışdır. Müəllif, turizmin ölkə iqtisadiyyatına təsirini, ekoturizmin digər turizm növlərindən fərqi qeyd edir, Azərbaycanda xüsusi qorunan təbii ərazilər və orada aparılan ekoturizm fəaliyyətini təhlil edir. Məqalədə ekoloji turizmin inkişaf potensialı, bu sahədə dövlət tənzimlənməsi məsələləri araşdırılaraq, müvafiq təklif və tövsiyələr verilir.

Açar sözlər: ekoloji turizm, xüsusi qorunan təbii ərazilər, turizm industriyası, ekocığırılar və ekomarşrutlar.

GİRİŞ

Turizm - dünya iqtisadiyyatının dinamik inkişaf edən bir sahəsidir. Onun dünya iqtisadiyyatındakı rolu daim artır. Hər bir ölkə iqtisadiyyatının turizm sektorunun inkişafı - yeni iş yerlərinin yaradılması üçün bir platformadır. Belə ki, 250 mln. nəfərdən çox insan, yəni dünyada hər onuncu adam turizm sahəsində məşğuldur. Bu sahənin payına investisiyaların ümumi həcmnin 7%-i, dünya istehlak xərclərinin 11%-i, bütün vergi daxilolmalarının 5%-i düşür [1].

Bir çox ölkələrdə turizm sahəsi ÜDM-in formalaşmasında, əlavə iş yerlərinin yaradılmasında və əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsində, xarici ticarət balansının aktivləşməsində əhəmiyyətli rol oynayır. Turizm - nəqliyyat və rabitə, tikinti, kənd təsərrüfatı, xalq istehlakı malları istehsalı və s. kimi iqtisadiyyatın əsas sektorlarına böyük təsir göstərir. Turizm sahəsi - ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının katalizatorudur desək, yanılmırıq. Turizmin iqtisadi inkişafını dünya iqtisadi bazarının göstəriciləri daha aydın xarakterizə edir. Belə ki, Dünya Turizm Təşkilatının proqnozlarına görə, 2020-ci ildə turistlərin sayı 1,6 mlrd. nəfərə çatacaq. 2020-ci ildə dünyada turizmdən əldə edilən gəlir 2 trln. dollara qədər artacaq [2].

Lakin, bir çox hallarda turizmin inkişafı təbii komplekslərin ekoloji vəziyyəti nəzərə alınmadan, baş verir. Turizm industriyası təbii, mədəni və tarixi ehtiyatları istismar edir, onun öz tullantıları var, o torpağı, havanı və suyu çirkəndirir, təbiətə güclü neqativ təsir göstərir. Ekoloji problemlərin ən səmərəli və innovativ üsulu - yüksək inkişaf potensialına malik olan ekoloji turizmdir.

Ekoloji turizmin əsas prinsipləri

Turizm industriyasında nisbətən yeni istiqamət olan ekoloji turizm təbii mühitə zəif neqativ təsiri ilə fərqlənir. Ekoloji turizmin əsas prinsipləri aşağıdakılardır: mövcud təbii ərazilərin ziyarət edilməsi; təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə; təbii, sosial və mədəni müxtəlifliyin qorunub saxlanması; ekoloji davranış qaydalarına riayət edilməsi; turistlərin ekoloji savadlılığı; ekologiya istiqamətli turizmin regionun ərazi-inkişaf planına daxil edilməsi; bu sahədə məşğul olan personalın ekologiya istiqamətli təlimlənməsi. İnsanın, onu əhatə edən ətraf mühitlə harmonik yaşaması, əhalinin müxtəlif qruplarının ekoloji təlimi və tərbiyəsi - ekoloji ekskursiya turizminin əsas məqsədləridir. Ekoloji turizmin obyektləri - unikal təbii komplekslər, o cümlədən, xüsusi qorunan təbii ərazilər, mili və təbii parklar; dövlət təbiət qoruqları; təbii abidələr; dendroloji və botanika parkları və bağları; müalicəvi-sağlamlıq müəssisələri və kurortlar; yasaqlıqlardır.

Lakin, yüksək turizm potensialı olan Azərbaycan hələ də, dünya turizm bazarında öz layiqli yerini tuta bilməmişdir. Ölkəmizdə ekoloji turizm kütləvi xarakter daşımasada, hələ XX-ci əsrin

sonlarında inkişaf etməyə başlamışdır.

«Ekoloji turizm» termininin bu gün müxtəlif tərifləri var və onların əksəriyyəti təbiətin qorunması mənasını verir. Bu terminləri ümumiləşdirərək, ekoloji turizmi - eko-sistemin pozulmaması şərti ilə təbiətin dərk edilməsi və təbii resursların, ətraf mühitin qorunması, turizm ərazilərinin sosial-iqtisadi inkişafı məqsədi ilə həyata keçirilən, təbiətə istiqamətlənmiş turizmin bir forması kimi xarakterizə etmək olar.

Bu gün ekoloji turizm, turizm industriyasının perspektivli və sürətlə inkişaf edən sektorlarından biri olaraq, aparıcı mövqelərdən birini tutur. Bir çox ekspertlərin fikrincə, bütün turizm bazarının gəlirlərinin 10-20%-i ekoturizmin payına düşür.

Azərbaycan kiçik ölkə olsa da, burada çoxlu sayda unikal təbiət abidələri, qiymətsiz milli qoruqlar və möhtəşəm turizm obyektləri var. Lakin ölkəmiz, hələ də, ekoloji turizm sahəsində ixtisaslaşan ölkələr arasında layiqli yerini tutmur. Buna səbəb kimi, digər ölkələrlə müqayisədə, Azərbaycanda heç bir turizm növünün kifayət qədər inkişaf etməməsini göstərmək olar. Bütün problemlər motivasiyanın və kifayət qədər yaxşı maliyyələşmənin olmaması səbəbindən yaranır. Ekoturizmi inkişaf etdirmək üçün, heç bir şeyi yenidən icad etmək, qurmaq lazım deyil. Sadəcə, turizm obyektlərinin, ekoloji təbii zonaların yerləşdirilməsi və istifadəsində düzgün prioritetlər qoyulsa, kifayətdir. Buna misal olaraq, Keniya, Tanzaniya, Beliz, Ekvador, Laos, Nepal kimi zəif inkişaf etmiş, lakin turistlərin böyük rəğbətini qazanmış ölkələri misal gətirmək olar.

Qeyd etmək lazımdır ki, dünyanın müxtəlif ölkələrində xüsusi qorunan torpaqların təbii ərazilər üzrə bölüşdürülməsi fərqlidir. Məsələn, Rusiyada və əksər MDB ölkələrində belə ərazilərin sayı çox olmasa da, onların orta sahəsi çox böyükdür. Kanada, Avstraliya, İsveç, Norveçdə isə daha çoxlu sayda qorunan ərazilər olsa da, onların orta sahəsi o qədər də böyük deyil. Azərbaycanda xüsusi qorunan torpaqların sayı və ərazisi kifayət qədər çox olsa da, burada ekoturizm hələ də yüksək səviyyədə inkişaf etməmişdir.

Azərbaycanın coğrafi vəziyyəti çox əlverişlidir. Ölkəmiz Avropa və Asiya qitələri arasında, Qafqaz dağlarının şərq hissəsində yerləşir. Cənubi Qafqazın lideri olan Azərbaycan, dünya müstəvisində özünü, güclü iqtisadiyyatı və sabit siyasi yolu olan bir dövlət kimi göstərmişdir. Bu gün Azərbaycan dünyada özünün neft və qaz ehtiyatları ilə məşhur olsa da, ölkəmizin çox böyük turizm potensialı da vardır. Dövlət Statistika Komitəsinin 2017-ci il üçün verdiyi məlumata görə, Azərbaycan ərazisində, ümumi sahəsi 322.3 min hektar olan 9 Milli park, 209.1 min hektar sahədə 11 qoruq, sahəsi 361.2 min hektar olan 24 yasaqlıq, 15 min hektar meşə sahələri vardır. Əgər 2005-ci ildə xüsusi qorunan torpaqların ümumi sahəsi 6038.2 km² idisə, 2017-ci ildə bu rəqəm 8925.5 km² qədər artmışdır. Milli parkların saxlanması üçün 2005-ci ildə dövlət büdcəsindən 147,5 min manat vəsait buraxılmışdır. 2017-ci ildə bu məqsədlər üçün dövlət büdcəsindən buraxılan vəsaitin həcmi 2230.8 min manata çatdırılmışdır. 2005-ci ilə nisbətən, 2017-ci ildə həmin vəsaitin həcmi 15.1 dəfə artmışdır. Dövlət təbiət qoruqlarının saxlanması üçün 2005-ci ildə çəkilən xərclər 327,5 min manat olmuşdur. 2017-ci ildə bu vəsaitin həcmi 4,3 dəfə artaraq, 1420,3 min manata çatdırılmışdır. Ölkəmizdə xüsusi qorunan təbiət sahələrinin əraziləri ümumi respublika ərazisinin 10,3%-ni təşkil edir [3, səh. 58-62].

Son illər turizm - Azərbaycanın sürətlə inkişaf edən sahələrindən biridir. Subtropiklərdən - yüksək alp çəmənliklərinə qədər, planetimizdə mövcud olan 11 iqlim zonasından doqquzu Azərbaycan ərazisində var. Gözəl təbiət mənzərələrindən əlavə, ölkəmizdə 6 mindən çox mədəni-tarixi abidə var. Bütün bunlar, Azərbaycana gələn turistlərə, ölkəmizin tarixi və mədəniyyəti ilə yaxından tanış olmaq üçün şərait yaradacaqdır.

Azərbaycanın turizm ehtiyatlarının müasir vəziyyətini, mövcud infrastrukturunu nəzərə alaraq, burada turizmin müxtəlif növlərini inkişaf etdirmək olar. Ekoloji turizm Azərbaycanda ən sevilən istirahət növüdür. Daxili (yerli) turistlərin çoxu məhz təbiət qoynunda istirahət etməyə üstünlük verirlər. Bundan ötrü Azərbaycanda bütün amillər mövcuddur. Ölkənin şimalında, Quba-Xaçmaz istiqamətində, Nabran turizm zonasında istirahət edənləri sayı ilbəil artır. Ölkənin cənub istiqamətində də ekoturizmin inkişafı üçün böyük perspektivlər var. Lakin bu istiqamətdə mehmanxana və digər turizm infrastrukturunu zəif inkişaf etmişdir.

Qərbi regionlarında ekoloji turizmin inkişafı üçün çox böyük perspektivlər var. Azərbaycanın dilbər güşələrindən olan Şəki, Zaqatala, Qəbələ, Qax, Oğuz, İsmayıllı və digər rayonlarda son illərdə dünya standartlarına cavab verən çoxlu sayda otel və mehmanxanalar tikilmiş, minlərlə yerli və xarici turist təbiətin qoynunda yerləşən bu istirahət zonalarında qonaq olmuşdur. Son dövrlərdə dağ turizmi çox dəbdədir. Bununla əlaqədar olaraq, Qusar rayonunda «Şahdağ» layihəsi həyata keçirilmiş, mehmanxanalar və ekoloji cəhətdən təhlükəsiz olan infrastruktura malik müasir dağ-turizm kompleksi istifadəyə verilmişdir. Bütün bu işlər 6 aprel 2010-cu ildə ölkə Prezidentinin müvafiq fərmanı ilə qəbul edilmiş «2010-2014-cü illərdə Azərbaycanda turizmin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı»nın qəbul edilməsindən sonra mümkün olmuşdur [4, səh. 97].

Turizmin əksər növləri, inkişaf etdikləri ərazilərin sosial-iqtisadi rifahına müsbət təsir göstərirlər, lakin çox vaxt, müəyyən ekoloji və antropogen problemlərə yol açırlar. Ekoloji turizm yeganə turizm növüdür ki, təbii ərazilərin ekologiyasına mənfi təsir göstərmir, əksinə, bütün növ təbii resursların qorunub saxlanması üçün şərait yaradır. Hazırda bəşəriyyət üzərində mövcud olan ekoloji fəlakəti nəzərə alsaq, ekoloji turizmin əhəmiyyəti daha da artır.

Azərbaycanda ekoloji turizmin inkişaf potensialı

Eko-turizm digər turizm növlərindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. O, təbii ərazilərin dayanıqlı inkişafına müsbət təsir göstərir ki, bu da özünü, ekoloji, sosial-mədəni və iqtisadi nəticələrin balansında göstərir.

Azərbaycanda ekoloji turizmin böyük inkişaf potensialı var. Ölkəmiz təbii sərvətlərlə zəngindir. Çoxlu sayda çaylar, göllər, şlalələr, gözəl meşə landşaftları ekoloji turizmin inkişafını təmin edir. Ekoturizm kənd turizmindən (aqroturizmdən), istirahətin əsas məqsədi ilə fərqlənir. Kənd turizmi asudə vaxtın stasionar, passiv istirahət şəklində keçirilməsini nəzərdə tutur. Ekoturizm isə, təbiətin, yerli adət və ənənələrin aktiv şəkildə öyrənilməsi, dərk edilməsi deməkdir [5, səh. 51-66].

Xüsusi qorunan ərazilərdə, Milli parkların ərazilərində turizm fəaliyyətinə gəldikdə, qeyd etmək lazımdır ki, bu ərazilərdə 2010-cu ildə 5 muzey fəaliyyət göstərirdi. 2014-2017-ci illərdə isə bu muzeylərin sayı 6 çatmışdır. 2010-cu ildə həmin muzeyləri ziyarət edən turistlərin sayı 2541 nəfər təşkil etmişdir. Onlardan, xarici vətəndaşların sayı 300 nəfər idi. Gələn turistlərin sayı illər üzrə dinamik şəkildə artaraq, 2017-ci ildə 4231 nəfər təşkil etmişdir. Onlardan, xarici turistlərin sayı 885 nəfər idi. İllər üzrə ekociğirlərin və marşrutların sayı da kifayət qədər çoxalmışdır. Əgər 2010-cu ildə cəmi 19 ekociğir və marşrut mövcud idisə, 2017-ci ildə onların sayı 101-ə çatdırılmışdır. Ekoturizm marşrutları ilə səyahət edənlərin sayı 2010-cu ildə 2062 nəfər təşkil edirdisə (onlardan 108 nəfər xarici vətəndaş olmuşdur), 2017-ci ilə qədər bu rəqəm dinamik şəkildə artaraq, 184504 nəfərə çatmışdır (onlardan 5798 nəfər xarici vətəndaş idi) [3, səh. 58-62].

Azərbaycanı yaxşı tanımaq üçün, regionlara səyahət etmək lazımdır. Şəkinin xan sarayı, Şəki-Zaqatala-Qəbələ-İsmayıllı zonasının sıx meşələri, şlalələri, Qobustanın palçıq vulkanları, Avropada ən çox yüksəklikdə yerləşən Xınalıq kəndi öz gözəllikləri ilə turistləri heyranləşdirir. Həmçinin, neft kurortu olan Naftalana da gəlməyə dəyər. Burada olan unikal neft vannaları insanlara şəfa verir.

Azərbaycanda Xəzər dənizinin sahillərindən Qafqaz dağlarının qarlı zirvələrinə qədər, çoxlu sayda təbiət zonaları və mənzərəli landşaftları var. Yayda dəniz saxilində dincəlmək, qışda isə - dağ kurortlarında istirahət etmək üçün minlərlə turist Azərbaycana gəlir.

Ekoturizmin inkişafının dəstəklənməsi məqsədi ilə, beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən Azərbaycanda müxtəlif proqramlar və layihələr həyata keçirilir. Ekoturizm çərçivəsində, Azərbaycanda, fransızların heyratına səbəb olan «Aleksandr Dyuma Qafqazda», alman turistlərinin çox bəyəndiyi «Azərbaycanda alman məskənləri», «İpək yolu», «Şərab yolu», «Azərbaycanın yeddi möcüzəsi» kimi beynəlxalq marşrutlar yaradılmışdır. Bu marşrutların yaradılması müvafiq infrastrukturaların da yaradılmasına səbəb olacaqdır [6, səh. 5; 7].

Ölkəmizdə eko-turizmin gəlirli sahəyə çevrilməsi üçün bütün şərait var. Şəkildə ailəvi istirahət Assosiasiyası yaradılmışdır. Səyahət edən turistlərə yerli əhali tərəfindən evlər icarəyə verilir.

Dünyanın bir çox ölkələrində ekoloji turizm, onun bir növü olan ov turizmi - kifayət qədər gəlirli sahədir. Ekoloji turizmin səmərəli inkişafı yerli əhalinin gəlirlərinin artması, burada məşğulluğun səviyyəsinin qaldırılması üçün əsas təkan ola bilər. Azərbaycanda ov turizminin inkişafı üçün bütün şərait var. Məsələn, qışda, Qızılağac qoruğunda, çoxlu sayda köçəri quşların olması lisenziyalı ov üçün çox əlverişlidir. «Avrasiya» Fondu ilə birgə əməkdaşlıq sayəsində, Azərbaycanın regionlarında bu turizm növü inkişaf etməkdədir. Layihə beş cənub rayonunu - Lənkaran, Masallı, Astara, Lerik və Yardımlını əhatə edir. İkinci layihəyə Quba, Qusar və Dəvəçi daxildir [8].

UNWTO və digər beynəlxalq təşkilatların qiymətləndirməsinə görə, Azərbaycanda turizm industriyasının inkişafında hazırkı mərhələ, bir çox sahələrdə müsbət dəyişikliklərlə xarakterizə edilir. Ölkə rəhbərliyinin bu mövzuya diqqəti, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən «Azərbaycanda 2010-2014-cü illərdə turizmin inkişafına dair Dövlət Proqramı»nın, «Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış» İnkişaf Konsepsiyasının qəbul edilməsi - bütün bunlar sübut edir ki, Azərbaycan dünya məkanına sürətlə integrasiya olunur və beynəlxalq turizm bazarında öndə gedən ölkələrin təcrübəsini uğurla tətbiq edir. BMT, YUNESKO, İSESCO, ÜTT və digər beynəlxalq təşkilatlarla birgə turizm, və xüsusilə də ekoloji turizm sahəsində həyata keçirilən tədbirlər, ölkəmizin öz mədəni irsinin və Azərbaycanın öz qədim mədəniyyətinin qorunub saxlanılmasında və dünyada tanınmasında maraqlı olduğunu göstərir.

Ekoloji turizmin inkişafı iqtisadi cəhətdən də əlverişlidir. Yeni iş yerləri açılır, əhali öz ideyalarını, bilik və bacarıqlarını tətbiq etmək imkanı qazanır. Xarici turistlərə ekoloji turizm çox maraqlıdır. Ölkəmizə gələn turistlər vəhşi təbiəti qorunub saxlanılan geniş ərazilərin gözəlliyinə, uca dağlara, qayalara, şlalələrə, qalın meşələrə tamaşa edir, heyrətlənirlər. Ölkəmizdə ekoloji turizmin inkişafına milli parkların sayının artması da təkan verir. Burada yeni turist marşrutları açılır.

Müxtəlif turizm növlərinin - ekoloji turizmin, kənd turizminin, ekstremal turizmin, dağ turizminin və s. inkişaf etdirilməsi ölkəmizdə xarici turistlərin sayının artmasına təkan verəcək.

Yuxarıda göstərilənləri ümumiləşdirərək, ekoturizmin ən vacib komponentlərini göstərmək olar:

- turistlərin təşviqi, yəni turistlərin bilik və bacarıqlarının genişlənməsinə istiqamətlənmiş, təbiəti dərk etmə yönümlü turist məhsulunun yaradılması;
- marşrut üzərində olan təbii sərvətlərdən ehtiyatlı istifadə, vəhşi təbiətin, ekosistemlərin qorunub saxlanılması istiqamətində turistlərin və turoperatorların iştirakını nəzərdə tutan kompaniyaların keçirilməsi;
- yerli icmaların adət və ənənələrinə hörmət, mədəniyyətlərarası mübadilə və ünsiyyət.

Son dövrdə ekoloji turizmin inkişafına təsir edən müxtəlif amillərin təsiri altında bir neçə müasir meyl meydana gəlmişdir. Əvvəla, ekoloji turizmin yeni-yeni forma və təzahürləri yaranır. İkinci, ekoturizm digər turizm növləri və turindustriya sahələri ilə daha yaxından integrasiya olunur. Bu gün, dünyada belə bir meyl müşahidə olunur ki, xalis şəkildə ekoturizm tərəfdarları böyük ekoturist axınlarının mənfi təsirlərini qeyd edərək, xüsusi qorunan təbii ərazilərdə istənilən turizm fəaliyyətinin qadağan olunmasını tələb edirlər. Lakin onların mövqelərinə baxmayaraq, artıq, ekoturizm, kütləvi turist marşrutlarının bir hissəsi olmuşdur. Məsələn, çimərlik və ya mədəni-maarif turlarının həyata keçirilməsi zamanı milli qoruqlara və ya parklara qısamüddətli səyahətlər, ekskursiyalar təşkil olunur. Sözsüz ki, yeni meyllərin yaranması ekoturizmin ilkin mənasını və əhəmiyyətini dəyişərək, ekoturistik fəaliyyət anlayışının mənasını da genişləndirir.

Milli parkların ərazisində aparılan turizm fəaliyyətinə dair statistika göstərir ki, 2010-cu ilə nisbətən, 2017-ci ildə ekocığırınların və ekomarşrutların sayı 5,3 dəfə artmışdır. Eko-turistlərin sayı da 90 dəfə artmışdır. Bu ərazilərdə yerləşən muzeyləri ziyarət edən turistlərin sayı isə 3 dəfə artmışdır. Lakin, qeyd etmək lazımdır ki, bir sıra qərb ölkələrindən fərqli olaraq, Azərbaycanda real turist axınını hesablayaraq qiymətləndirmək çox çətindir. Turistlərin qeydiyyatına alınması metodları dəqiq müəyyənəndirilməmişdir. Buna görə də, həqiqi turist axını, statistik rəqəmlərdə göstəriləndən bir neçə dəfə çoxdur. Bu onu göstərir ki, təbii ərazilərə antropogen təziq yüksəkdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, yalnız milli parklara və qorunan digər ərazilərə mütəşəkkil qrup

səfərləri etmiş turistlər haqqında daha dəqiq məlumatlar əldə edilə bilər, çünki bu parkların müdiriyyəti bu haqda ciddi qeydiyyat aparır. Statistik məlumatlardan göründüyü kimi, milli parklara gələnlərin sayı yerli turistlər hesabına daha çox artır. Bu meyl özünü 2015-ci ildən daha aydın büruzə verir [3, səh. 58-62]. Milli parklar və qoruqlar ekoloji turizmin əsas inkişaf mənbəyidir. Turistlərin bu və ya digər parklara üstünlük verməsi, həmin yerlərin təşkilindən, infrastrukturundan, eləcə də obyektlərin unikalılığı və göstərilən xidmətlərin səviyyəsindən asılıdır.

Milli park və qoruqlara turist axınının artmasına baxmayaraq, Azərbaycan bu sahədə hələ də digər ölkələrlə rəqabət apara bilmir və ekoloji turizmin təşkilində geri qalır. Problemin mahiyyəti həmin parklarda və qoruqlarda infrastrukturun zəif inkişafı, kifayət qədər maliyyələşmənin olmaması, obyektlərin zəif marketinqi və imicidir. Möhtəşəm təbii ehtiyatları olan Azərbaycan, ekoturizmin inkişaf etdiyi ölkələr sırasına çıxaraq, liderlər cərgəsində ola bilər. Lakin, hələ ki, Azərbaycan ekoturizm bazarında kifayət qədər geridədir və ekoturizmdən gələn gəlirlərə görə, Rusiya, Türkiyə, İran və Gürcüstan arasında, regionda sonuncu yerlərdən birini tutur.

Azərbaycanın ayrı-ayrı regionlarında ekoloji turizmin inkişaf prosesi aktiv şəkildə getsə də, bu istiqaməti vahid strateji siyasət şəklində birləşdirmək, regionların sosial-iqtisadi inkişafını, orada təbii və ekoloji tarazlığı təmin etmək əsas məqsədlərdən biridir. Bu vəzifələr, 6 dekabr 2016-cı il tarixində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən qəbul edilmiş Strateji Yol Xəritələrində də geniş şəkildə açıqlanmışdır. Strateji Yol xəritələrində göstərilir ki, ölkədə ekoloji turizmin və gəldir turizm növlərinin inkişafı üçün, aşağıdakı əsas prioritet məsələlər həll edilməlidir:

- bu sahədə ixtisaslı kadrların hazırlanması;
- geniş çeşiddə yeni ekoturizm məhsullarının hazırlanması;
- çevik qiymət siyasətinin tətbiqi;
- ekoturizm məhsullarının dünya bazarına irəliləməsi üçün dövlət yardımı;
- regionlarda ekoloji turizmin inkişafı üçün yerli icmaların və icra hakimiyyətlərinin birgə fəaliyyəti;
- yerli və xarici investisiyaların cəlb edilməsi, sadələşdirilmiş vergi yükünün tətbiqi və işgüzar adamların regionun inkişafında iştirakının təşviqi.

Bu gün ekoloji turizm - turizmin, mədəniyyətin və ekologiya qanunun qarşılıqlı maraqlarını təmin edən kompleks istiqamətdir. Ekoturizm - XXI-ci əsrə xas olan, bütövlükdə ölkənin və onun ayrı-ayrı regionlarının iqtisadiyyatına, təbii ərazilərin qorunub saxlanılmasına güclü təsir göstərə biləcək hadisədir.

Azərbaycanda ekoturizmin inkişafına təsir edən müsbət və mənfi amillər

Beləliklə, Azərbaycanın ekoturizm potensialının güclü tərəfləri aşağıdakılardır:

- Azərbaycanın zəngin tarixi-mədəni və elmi sərvəti vardır. Ölkə ərazisində 9 iqlim qurşağı mövcuddur ki, bu da, həm turizmin müxtəlif növlərini inkişaf etdirməyə, həm də maraqlı ekskursiyalar keçirtməyə imkan verir;

- Ölkə ərazisində inkişaf etmiş infrastrukturu olan çoxlu sayda şəhərlər və təbii, tarixi və mədəni abidələr var; yol infrastrukturu müasir tələblərə cavab verir.

Lakin, müəyyən amillər turizmin inkişafına mənfi təsir göstərir. Onlardan:

- regionların qeyri-bərabər inkişafı - xırda otel və mehmanxanaların dünya standartlarına cavab verməməsi;

- üçulduzlu müasir otel və mehmanxanaların sayının az olması;

- 5 ulduzlu mehmanxanalarda qiymətlərin çox baha olması və s.

Yuxarıda deyilənlərdən belə nəticə çıxartmaq olar ki, Azərbaycanda ekoloji turizmin inkişafı ölkə iqtisadiyyatının da sürətlə inkişafını təmin edə bilər. Lakin, ekoloji turizmin güclü müsbət üstünlükləri ilə yanaşı, müəyyən təhlükələri də mövcuddur. Bunlara, yerli əhalinin və gələn turistlərin ətraf mühitə biganə yanaşması, qeyri-əlvərişli demoqrafik vəziyyət nəticəsində yerli kəndlərin boşalması və s.

Ekoloji turizmin inkişafı üçün, onu, əhali kütləsi arasında təbliğ və təsdiq etmək lazımdır. Bundan ötrü, təbii-rekreasiya potensialından daha dolğun istifadə etmək, qoruqlara, yasaqlıqlara və

milli parklara nizamlanmayan turist axınını məhdudlaşdırmaq və tənzimləmək, regionlarda abadlaşdırma işləri aparmaq lazımdır.

Turizm fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi aşağıdakı istiqamətlər üzrə aparılır:

- turizm industriyası sahəsində münasibətlərin təkmilləşdirilməsinə istiqamətlənmiş normativ-hüquqi aktların yaradılması;
- daxili və dünya turizm bazarlarında turizm məhsulunun irəliləməsinə yardım;
- turistlərin hüquq və maraqlarının qorunması, onların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi;
- turizm industriyasında lisenziyalasdırma və standartlaşdırma, turizm məhsulunun sertifikatlaşdırılması;
- turizmin inkişaf maraqları nəzərə alınmaqla, Azərbaycan Respublikasının ərazisinə daxil olmaq, çıxmaq və qalmaq qaydalarının müəyyən edilməsi;
- turizmin inkişafı üzrə məqsədli dövlət proqramlarının hazırlanması və həyata keçirilməsinə birbaşa büdcə vəsaitlərinin yönəldilməsi;
- turizm industriyasına investisiya qoyuluşları üçün əlverişli şəraitin yaradılması;
- Azərbaycan Respublikasının ərazisində ekoturizm fəaliyyəti ilə məşğul olan turoperatorlar və turagentlər üçün güzəştli kreditlərin, vergi və gömrük şərtlərinin yaradılması;
- turizm fəaliyyətinin kadr təminatına yardımın göstərilməsi;
- ekoturizm industriyası sahəsində elmi araşdırmaların inkişaf etdirilməsi;
- Azərbaycandan olan turistlərin, turoperatorların, tur-agentlərin və onların assosiasiyalarının beynəlxalq turizm proqramlarında iştirakının təmin edilməsi;
- kartoqrafik məhsullarla təminat;
- Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə təyin olunmuş qaydada tətbiq edilən digər üsullar [9].

Azərbaycan Respublikasında ekoturizmin müasir vəziyyəti, eləcə də onun inkişafına istiqamətlənmiş tədbirlər, daxili və xarici turizm baxımından ölkənin rəqabət üstünlüklərini və çatışmazlıqlarını qiymətləndirməyə imkan verir. Turizm sahəsinin qarşılaşdığı əsas problemlərdən biri - turizm xidmətlərinin səviyyəsinin və keyfiyyətinin artırılmasıdır. Bu məsələ öz əksini son 15 ildə qəbul edilmiş Dövlət Proqramlarında da tapmışdır. Turizm baxımından, Azərbaycan - çox bahalı ölkədir. Həm daxili turistlər, həm də xaricdən ölkəmizə gələn turistlər yüksək qiymətlərdən əziyyət çəkirlər. Regionlarda «çox da baha olmayan» oteldə üç gün qalmaq və ətraf təbiətə turist səfəri, ən yaxşı halda, adambaşına 300-350 ABŞ dolları həcmində başa gəlir. Bunun bir neçə səbəbi var. Yeni yerləşmə obyektlərinin sahibləri, investisiya xərclərini tez ödəmək üçün, qiymətləri qaldırırlar. Nəzarət edən strukturlar da burada böyük rol oynayır, çünki məsrəflər xidmətlərin qiymətinə təsir edir. Son nəticədə, istehlakçı ziyan çəkir. Turizm xidmətlərinə yüksək qiymətlərin olması - ölkəmizə turistlərin gəlməsini məhdudlaşdıran amillərdən biridir.

NƏTİCƏ

Qeyd etmək lazımdır ki, Xüsusi Qorunan Təbii Ərpazilərin (XQTƏ) əksəriyyətində mümkün olan rekreasiya yüklərinin və turizmin ekoloji təsirinin monitorinqi mexanizmləri yaradılmamışdır. İnfrastrukturun, yaşayış şəraitinin, nəqliyyat vasitələrinin olmaması və ya aşağı komfortlu olması, turist marşrutlarının, təciz edilmiş ekociğirların, nəzarət qüllələrinin və digər avadanlığın olmaması, xüsusi informasiyanın, məsələn, həmin əraziyə xas olan flora və fauna haqqında məlumatların verilməməsi də ekoturizmin inkişafını zəiflədən digər amillərdəndir. Həmçinin, turizmin uğurlu təşkili üçün yerli personalın bilik və təcrübəsinin, xüsusilə də marketinq sahəsində təcrübəsinin olmaması, qiymətlərin göstərilən xidmətin keyfiyyətinə uyğun olmaması, Milli parklarda kifayət qədər pullu məhsulların və xidmətlərin olmaması ekoloji turizmdən əldə edilən gəlirlərin aşağı olmasının əsas səbəblərindəndir. Həmçinin, Azərbaycanda ekoturizmin reklam edilməsi sahəsində də kifayət qədər boşluqlar qalmaqdadır. Bütün bu problemlərin həlli ekoturizmdən əldə edilən maliyyə vəsaitlərinin yerli yaşayış məkanlarının inkişafına, orada məşğulluğun artmasına istiqamətlənməsini sürətləndirə bilər. Həmçinin, yerli əhali də ekoloji turizmin inkişafına böyük dəstək verərək, ərazinin sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsində yaxından iştirak edə bilər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Немковский Б. Л., Элиарова Т. С. Тенденции развития индустрии гостеприимства в России // Вестник РМАТ. - 2011. - № 3.
2. Морозов М. А. Экономика и предпринимательство в социально-культурном сервисе и туризме: учебник для студентов. - М.: Академия, 2009.
3. Azərbaycanca ətraf mühit. Statistik məcmuə. Bakı, 2018.
4. Гасанов Ш.М. Курортные богатства Азербайджана. Баку: Азер-Медиа, 2013. - 204 с.
5. Тихонова Т.В., Щенявский В.А. Зеленый туризм: подходы, региональная оценка, особенности развития. Проблемы развития территорий - Выпуск 4 (90) - 2017. Интернет источник: <https://cyberleninka.ru/article/v/zelenyy-turizm-podhody-regionalnaya-otsenka-osobennosti-razvitiya>
6. Mükərrəmoğlu M. «Turizm ili» yeni nailiyyətlər vəd edir. "Xalq" qəz., 2011, 15 may.
7. Trend (2012). К концу года в Азербайджане завершится I этап строительства туркомплекса "Шахдаг". Интернет источник: <https://www.trend.az/azerbaijan/society/2045437.html>
8. Лариса Джаваншир. 2011 год объявлен годом туризма в Азербайджане. Бакинский рабочий.- 2011.- 1 февраля. Интернет источник: <http://www.anl.az/down/meqale/bakrabochiy/2011/fevral/154049.htm>
9. «Бакинский рабочий» (2012). Азербайджан: итоги Года туризма с точки зрения развития. Интернет источник: <http://www.br.az/economy/20120126073648550.html>

Гаджиев Б.Г.**Проблемы и перспективы развития экотуризма в Азербайджане****Резюме**

В статье исследованы перспективы развития экотуризма в Азербайджане и проблемы, существующие в этой сфере. Автор, отмечая влияние туризма на экономику страны, а также показывая отличия экотуризма от других видов туристической деятельности, проводит анализ экотуристической деятельности на особо охраняемых природных территориях Азербайджана.

В статье даны предложения и рекомендации по вопросам использования экотуристического потенциала и государственного регулирования в этой сфере.

Ключевые слова: экологический туризм, особо охраняемые природные территории, туристическая индустрия, экологические тропы и экологические маршруты.

Hajiye B.G.**Problems and prospects for the development of ecotourism in Azerbaijan****Abstract**

The article explored the prospects for the development of ecotourism in Azerbaijan and the problems that exist in this area. The author, noting the impact of tourism on the country's economy, as well as pointing out the differences between ecotourism and other types of tourism activities, analyzes the ecotourism activities in the specially protected natural territories of Azerbaijan.

The article provides suggestions and recommendations on the development of the tourist potential and state regulation in this area.

Key words: ecological tourism, especially protected natural territories, tourist industry, ecological paths and ecological routes.

Daxil olub: 14.07.2019